

РЕЦЕНЗИЯ

от доц.д-р Бойка Донева

**на дисертационен труд за присъждане образователната и
научна степен „доктор“**

**по научната специалност „Изкуствознание и изобразителни
изкуства“**

Автор: Пламен Орфеев Терзиев

Научен ръководител: проф. д-р Зарко Ждраков

**Тема: *ЕЗИЧЕСКИ РИТУАЛНИ СЪДОВЕ В БЪЛГАРИЯ.
ФОРМИ, ИДЕЙНО СЪДЪРЖАНИЕ, ФУНКЦИИ***

**Национална художествена академия, катедра
„Изкуствознание“**

Пламен Терзиев е избрал за тема на дисертационния си труд един достатъчно конкретен и в същото време изключително мащабен в изследователски аспект, проблем – анализът на езическите ритуални съдове в България, от гледна точка на техните форми, идейно съдържание и специфични функции. Считаю, че подобна теза съдържа в себе си значителен изследователски потенциал и също толкова значимо научно предизвикателство. Последното се състои в необходимостта от оригинална мито-ритуална интерпретация на една твърде разнородна (и фактически почти необозрима) проблематика, която е била обект на пространни дискусии и понякога – на противоречиви хипотези в научната общност. Извеждането на въпроса в самостоятелна тема, спомага да се уточнят параметрите на изследователския наратив от съвременна гледна точка и да се задълбочи представата за функционалните и смислови характеристики на артефактите в съответния им културен и ритуален контекст. При това, авторът разглежда в светлината на задълбочено проучване извънредно голям брой от произведения - комплекти от съдове, открити в селищни могили и заровени съкровища, създадени в широки

хронологически и географски рамки - от древността до края на езическия период в България. И независимо от факта, че подобна тема по дефиниция предполага огромен събирателски и изследователски труд, докторантът допълнително привежда в сравнителен план обемна историческа информация от различни културни ареали и видове изкуства.

Научните постижения разбира се, се обуславят от необходимата специализация, а в случая - докторантът Пламен Терзиев вече се е утвърдил като успешен млад изследовател, с впечатляваща поредица от участия в специализирани форуми, конференции и професионални събития.

Пламен Орфеев Терзиев е защитил о.к.с. „бакалавър“ в специалност „Изкуствознание“ в НХА с дипломна работа на тема: „ЦЪРКВАТА СВ. ПЕТКА САМАРДЖИЙСКА В КОНТЕКСТА НА КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ НА СОФИЯ“ (2015) и о.к.с. „магистър“ (2017) с тема: „НОВИ ДАННИ ЗА СТЕНОПИСИТЕ ОТ XV ВЕК НА ТЪРНОВСКАТА ЦЪРКВА „СВ. АПОСТОЛИ ПЕТЪР И ПАВЕЛ“. През 2020 г. завършва втора магистърска програма в НБУ „Тракия и културата на древния свят“ с дипломна работа на тема: „ПАНАГЮРСКИЯТ РИТУАЛЕН СЕРВИЗ - ФОРМИ, ИДЕЙНО СЪДЪРЖАНИЕ, ФУНКЦИИ“. Този личен опит несъмнено спомага за успешното съчетаване на широките му познания с теоретичните интереси – факт, който поставя висок изследователски хоризонт и пред научната му дейност.

При общ обем от 229 страници, дисертацията е структурирана във въведение, три глави, заключение, библиография (283 единици: 195 на кирилица, 88 на латиница и гръцки език) и списък на илюстрациите, допълнени от каталог с 557 броя изображения. Наименованията на отделните глави: *Праисторически ритуални съдове, Тракийски ритуални сервиси, Прабългарски ритуални съдове*, ясно визуализират избрания хронологичен принцип при проследяване на явленията в

линейната схема на приетите в българската историография, времеви отсечки.

Във **Въведението**, след едно пространно описание на ранните мито-ритуални практики на древността и съпътстващите ги изобразителни проекции на дуалистичните представи, логично са поставени мотивацията, целта и задачите на труда, постулиран е неговият изследователски потенциал, трудността да бъдат определени ясни статистическа база и граници на проучването, както и разностранната му методология „в“ и „извън“ полето на изкуствоведския дискурс, логично обосновани от комплексния характер на проследяваните явления. Като основна работна хипотеза на дисертацията се формулира връзката между формообразуването, идейното съдържание и употребата на ритуалните съдове в контекста на някои известни култови практики в българските земи.

Във Въведението липсват някои от традиционно приетите информационни пунктове, като преглед на съществуващата по въпроса българска и чуждоезична специализирана литература. Критическият преглед на историографията в този случай, неминуемо би очертал фрагментарното и противоречиво отразяване на темата за ритуалния и идейно-функционалния характер на декорацията върху съдовете, във връзка със семантични категории, познати от историята на изкуството.

Считам, че от гледна точка на изграждането на научната стратегия на дисертацията, подобен прочит би очертал по-ясно перспективата на поставените от докторанта проблеми, както и изключването от периметъра на изследването на определен материал.

Първа глава: *Праисторически ритуални съдове* закономерно проследява находките по българските земи след епохата на неолита, като авторът далеч не ограничава своите разсъждения единствено върху анализа на самите съдове. В качеството на примери са въведени многобройни обредни предмети, архитектурни модели, идолна пластика и др., със символична украса. Върху общия мито-ритуален

фон, фокусът е поставен върху символичната функция на съдовете и нейното отражение върху техните форми и декоративна система. В хода на своите разсъждения, Пламен Терзиев привежда обширен фактологически материал, реагира на някои от най-интересните открития на историческата и археологическата науки, относно културната стратификация на региона, категоризира по сила, посока и характер културните взаимодействия и влияния, в резултат на което живо се очертава достоверната картина на анализиранията явления. Наред с това, докторантът прави редица ясно аргументирани наблюдения, които впечатляват с широтата на изследователския интерес към метафоричните възможности на изобразителната символика и техните вероятни аберации в декоративните модели.

Глава Втора продължава симултантния анализ на сакралните практики и ролята на тракийските ритуални сервиси, като част от тяхното осъществяване. Анализирайки находки от Вълчитрънското, Летнишкото, Луковитското, Рогозенското, Панагюрското и много др. съкровища, намерени извън конкретизиращия ги археологически контекст, докторантът разпределя многообразието от съдове предимно в две символични групи, чиито форми свързва с „мъжката“ и „женската“ същности. В историческите препратки е въведен богат художествен материал от Балканите, Егейския свят и Мала Азия, с което сравнителният анализ очертава релефно възможните посоки на културна конвергенция. Сред заслугите на Пламен Терзиев е, че въвежда в научно обръщение нов прочит на идейната програма на Панагюрското съкровище, разглеждано до момента като сборно, въпреки единните стилови особености на включените в него предмети.

Нов кръг от проблеми се разкрива в **Глава Трета** – *Прабългарски ритуални съдове*, където темата се свързва с елементи на прабългарската владетелска идеология. В тази част на анализ и новаторски прочит са подложени археологически находки, някои от които открити извън територията на българските земи. Своеобразната

сакрална функционалност на съдовете в ранната прабългарска култура се свързва от докторанта с елементи от индоевропейското културно наследство, практиката на зороастризма и култа към Тангра, както и с древните шаманистични и магически практики на българите.

Многовековната езическа традиция е проследена и обусловено мотивирана, например при заравянето на Аспаруховото съкровище в Над Сент Миклош, като докторантът търси контаминацията на прабългарския шамански тангризъм със зороастризма. Към оригиналните му тези може да отнесем и идентификацията на съкровището от местността „Курт город“ при Малая Перешчепина, като символично антропоморфно погребение на хан Кубрат, във връзка с неговото име Курт в „Именника на българските ханове“.

Заключението обобщава резултатите от положения сериозен изследвателски труд, като авторът се опира върху направените до момента констатации и на практика автореферира генеративния ход на дисертацията в цялостния ѝ вид.

Добре изграденият илюстративния ред в **каталога** умело подкрепя и визуализира специфичните тези на дисертацията. **Авторефератът** също напълно отговаря на изискванията, относно резюмирането на основния текст и самооценъчното извеждане на неговия приносен характер.

При опит за една обща оценка на труда, трябва да отбележа логичната структура на дисертацията, прецизния научен апарат и променливата методологическа „камера за наблюдение“, приложени към крайно обемната и разнородна проблематика, често с дискуссионен и новаторски характер. Фундаментален въпрос на всяко обобщаващо размишление, разбира се, е методиката на неговото проследяване. Моделът на линейния исторически преглед, приложен към едно толкова специфично явление като мито-поетичните представи и техните ритуални проекции, не винаги се оправдава поради самия характер на проблема. Закономерно, авторът предлага един модифициран

методологически прочит, който съчетава възможностите на историческия релативизъм с формалния, иконографски, семиотичен и сравнителен анализ.

Всяка глава започва с обширна историческа част и постъпателно разглежда стадиалните опорни точки на развитие на културната география на региона по отношение на миграционните процеси, социалната организация, йерархия и класов статут на древните общества. По този начин, цитираните исторически събития актуализират представата ни за мито-поетичния контекст на ритуалните съдове и практики, независимо че мита и фолклора, както често отбелязват изследователите на периода, са принципно антиисторични явления. Въпреки това, в ситуацията на пред-писмените традиции, които не ни предоставят коментиращ по отношение на обектите на изкуството, материал намирам, че подобен подход е адекватен и напълно аргументиран.

В дискутабилното поле на различни времеви и локални традиции, докторантът се откроява с познанията си за митологията, като цяло и за семантиката на митологичните архетипи, в частност и то в задълбоченост и мащаб, които го акредитират като един от малкото специалисти в тази интердисциплинарна, погранична територия. Умелото засичане на конкретни примери с общи разсъждения също спомага за проблематизиране на изследователските тези в плоскостта на културния контекст и като рецепция върху избрания художествен материал. Балансът в разпределението на творбите е много добре намерен – във всяка част се привеждат и анализират произведения, които имат пунктуално значение. В изследването са изказани и защитени редица собствени констатации, които имат своя приносен характер за изучаването на област, инцидентно представена в специализираната литература до момента. Особено интересен момент в разсъжденията на автора са поставените семантични връзки между халколитните ритуални съдове с образа на Великата богиня майка и

нейните символи; тракийските ритуални съкровища и хиперборейската митична практика; идентификацията на предметите от Вълчитрънското съкровище в контекста на хиперборейските символи и др.

До голяма степен новаторски е и приложеният семиотичен анализ, който дава възможност да се преодолее установената представа за украсата единствено като орнаментална. В този смисъл, Пламен Терзиев разглежда декоративните мотиви като дескриптивни знаци в символичното поле, чието осветяване в дописменото общество е частично възможно в контекста на митологичния разказ и ритуалните практики.

В заключение считам, че представеният труд представлява оригинално изследване, което притежава сериозни научни достойнства, отговаря напълно на дисертационните изисквания и притежава своя приложен ефект в съответната познавателна област. Дисертацията демонстрира формирани изследователски качества и научен потенциал, гарант за успешната работа на Пламен Терзиев в професионалната сфера.

По тези причини и с оглед на постигнатите в труда приноси резултати, убедено препоръчвам на Научното жури да присъди на Пламен Орфеев Терзиев образователната и научна степен “доктор” по научната специалност 8.2. Изкуствознание и изобразително изкуство.

Доц.д-р Бойка Донева